

Kékesi Kun Árpád

A VÁSÁRI BÁBJÁTSZÁS HAZAI ÉS NEMZETKÖZI HELYZETE

Kemény Henrik
Vitéz Lászlóval

Ha (mint Hamlet mondja Arany fordításában) „nagyon tühelyre vennők” a címben foglaltak áttekintésére irányuló feladatot, amelyre felkérést kaptam, ahhoz hasonlítanám, mintha valakinek a jegesmedvék élet-körülményeit kellene számba vennie a sarkvidéki jégtakarók elolvadása után – ahol ugyan még nem tartunk, de mint a klímaváltozás következményeinek előrejelzéséből tudjuk, előbb-utóbb fogunk¹ Ne feledjük: a jegesmedve lenyűgöző ügyességű állat, amelyet mindannyian ismerünk, még ha hétköznapijainkban nem is az Északi-sark elszánt ragadozójaként, sőt még csak nem is leszedált állatkerti példányaiban látjuk viszont, hanem „cuki” plüssmaciként és „helyes” rajzfilmfiguraként. S hogy miért ezzel kezdem? Azért, mert – hangozzék bámmenyire banálisan, lényegesnek vélem konstatálni, hogy – ma már nincsenek vásárok. Pontosabban vannak, mert kisállatvásártól kezdve a hajdani KGST-piacok utódjaiig sokféle kirakodós rendezvényt tartanak hétről-hétre szerte az országban, ám vásárok, mint az alsóbb társadalmi rétegeknek szórakozási lehetőséget biztosító események/helyszínek ma már nincsenek. Ahogy nincsenek hajdan hasonló funkciót betöltő lizsék (városligetek és népligetek sem), még ha névleg ma is léteznek, és vannak búcsúk is

meg práterek, a legeldugottabb falvaktól kezdve európai metropoliszokig. De ezek ma már csak igen távolról emlékeztetnek hajdani formáikra, s ugyan bennünk nincs semmi plüss vagy „cuki”, mégis olyan viszonyban állnak a jó száz ével ezelőtti vásárokkal, mint egy fehér teddy bear a ma (még) élő jegesmedvékkel.

Felszólalásomnak a vásári bábjáték fogalmából kiinduló felütése kissé pesszimiztikus, ám e hangvételt szerencsére nem igazolja maga a helyzetjelentés. A vásári bábjáték mint az egykori vásárok mai leszármazottain teljességgel kívül élő forma ugyanis nagyon sokféle módon van jelen, és egyáltalán nem úgy tűnik, hogy a kihálás veszélye fenyegetné. Kemény Henrik, egy három nemzedéken át öröklődő, vásári bábos tradíció „utolsó mohikánja”², aki néhány nap múlva lenne 89 éves, több mint két éve távozott közülünk. Ám az elmúlt század talán legismertebb magyar bábosának halálával legfeljebb egy bő évszázados családi tradíció ért véget, az azonban, amelynek hosszú élete során jóformán a szimbólumává vált, és sokáig egyszemélyes hazai képviselője volt, ma élelnebben él, mint az elmúlt hat évtizedben bármikor.

Az a két bábjáték, amely a mai emléknep keretében látható – a Mesebolt Bábszínház *Vitéz László (Az elásott kincs)* és a Vojtina Bábszínház *Batu-tá kalandjai* című előadása – nagyszerű példája ennek az elevenségnek, ugyanakkor szükségképpen csak szűk keresztmetszetét teszi láthatóvá. Mindkettő intézményes keretek között készült produkció, amely a kőszínházi struktúrában élteti tovább azt a hagyományt, amelynek hosszú időn keresztül nem volt köze intézményekhez, legfeljebb annyiban, hogy a ránk maradt engedélyek, passzusok tanúsága szerint a játék lehetőségéért, helyéért

1 Az írás annak a felszólalásnak a szerkesztett változata, amely a Korngut-Kemény Alapítvány és a Vojtina Bábszínház által „Ide figyeljetek, pajtikákl!” címmel, 2014. január 25-én, Debrecenben rendezett emléknapon hangzott el.

2 Vö. Balogh Géza nekrológiával: Az utolsó mohikán. Kemény Henrik (1925–2011). *Critica! Lapok* 2012/1–2. 1.

Vitéz László. Játssza: Pályi János. 2005. R: Kovács Ildikó

Ördögverő jóbarátok, 2005. R: Kovács Ildikó, Puck Bábszínház, Kolozsvár

*Törökvész Vitéz, avagy
Vitéz László és a törökök*
Írta, rendezte, játssza:
Fekete Dávid, 2013.
Harlekin Bábszínház, Eger

Paprika Jancsi.
Bartha Tóni Bábszínháza,
Göd

Vitéz László. Játssza:
Szabados Zoltán, Lakitelek

a bábosoknak engedélyért kellett folyamodniuk. Köztudott, hogy milyen termékenynek bizonyult a vásári bábjáték egy évszázaddal ezelőtt a művészi bábjátzás, részint az avantgárd törekvésekből, részint a bábjáték keleti formáiból aktívan merítő, kísérleti kezdeményezésekkel élő bábosok számára. Annak is megvan tehát a tekintélyes hagyománya, hogy a vásári bábjáték a folyamatos művészi munkát (és nem pusztán az alkalmi szórakoztatást) szem előtt tartó, hivatásos bábszínházak része lett. Ám a Mesebolt és a Vojtina említett két előadása – hogy a sarkvidéki metaforikánál maradjak – csak a jéghegy csúcsa. Elvégre, ha összeszámoljuk, hogy az elmúlt néhány évben Vitéz László hány paraván tetején táncolt, azaz hány Vitéz László-játék került (a hivatásos bábszínházak hatókörén jóval túl is) bemutatásra, akkor ahhoz nem lesz elég a két kezünk. Egy rövid internetes böngészés után jómagam húszig jutottam a számolásban, s miközben a felderített előadások egy részét ismertem, más részükről tudomásom sem volt.

Vitéz László legismertebb mai bábosa kétségkívül Pályi János, aki a *Vitéz László és a csodamalom* című szólóelőadását közel egy évtizede játssza határainkon innen és túl. Kovács Ildikó rendezésének több tízezeren tapsolhattak, és ismerek olyan gyermeket, akinek Vitéz Lászlót immár Pályi jelenti, nem pedig Kemény Henrik, mint jó pár korábbi nemzedéknek. E lényeges „generációváltást”, illetve Pályinak – még ha ambíciói ezen túl is mutatnak – a Vitéz Lászlóval történő színházkulturális identifikációját erősíti az a tény, hogy elkészítette és ez év elejétől játssza a „folytatást” is, *Vitéz László munkát keres* címmel.

2013-ban két bábszínházunk tűzött műsorra Vitéz László-játékot: tavasszal az egri Harlekinben írta, rendezte és játszotta el Fekete Dávid a *Törökvész Vitéz, avagy Vitéz László és a törökök* című előadást, majd ősszel a szombathelyi Mesebolt mutatta be Kovács Géza rendezésében, Takács Dániellel a *Vitéz László (Az elásott kincs)*et. Repertoárjában tart

a MárkusZínház is egy Pilári Gábor ujjain táncoltatott *Vitéz Lászlót*, továbbá a Fabula Bábszínház (*Vitéz László és az ördögök*), illetve a miskolci Csodamalom Bábszínház, ahol 2009 óta Hajdú Gáspár Zsolt kelti életre hősünk mellett Guignolt és Petruskát a *Vitéz László és európai barátai* című produkcióban.

A kolozsvári Puck Bábszínházban 2005-ben írt és állított színpadra (a rendezőként Pályi előadását is jegyző) Kovács Ildikó *Ördögverő jóbarátok* címmel egy előadást, amely (román „testvérével”) Vasilachéval hozta össze Vitéz Lászlót, a 2008-ban elhunyt rendezőnő ötlete alapján pedig ugyanitt vitte színpadra Rumi László a *Vitéz László meg a mágust* (2011). S hogy még Erdélyben maradjunk: a sepsiszentgyörgyi színház bábtagozata néhány évvel ezelőtt tűzte műsorára a *Vitéz László csodaládáját*, Nagy Kopeczky Kálmán rendezésében. De adja a bátyúi (Kárpátalja) Cók-Mók Bábszínház is a *Vitéz László és az elátkozott malmot*, Szabó Balázsék Madzag Bábegyüttese a *Vitéz László és a csodamalmot*, a Tündérvölgy Bábszínház *Az utolsó kincset*, a Tarkabarka Bábszínház a *Vitéz László és a kincsesládát* és a kolozsvári Keljfeljancsi Komédiás Kompánia (Vincze Lászlóval) a *Vitéz László és az elátkozott malmot*. Emellett játszik Szabados Zoltán, lakitelki bábos is egy szóló *Vitéz Lászlót*, és a debreceni Újkerti Könyvtárban is előadtak a könyvtárosok 2008-ban egy *Vitéz László és a csodaláda* címet viselő játékot. Ha mindezt kiegészítjük a You Tube-on található videókkal, akkor kiderül, hogy 2012 februárjában a füzéri óvónők *Vitéz László Aranyországban* címmel szórakoztatták a gyerekeket farsang alkalmával³, a vancouveri Magyar Házban 2013 júniusában műkedvelő *Vitéz László* bemutatót tartottak⁴, az orgoványi drámacsoport pedig 2013 novemberében a *Vitéz László és a malom szellemeit* játszotta⁵. De láthatunk részleteket olyan rögtönzött családi bemutatókból is, mint amilyen a 2013. december 25-én feltöltött, „A legifjabb Vitéz László Szolnokról”

3 Vö. <http://www.youtube.com/watch?v=Zbh0JHSC-hI>. A letöltés ideje: 2014. január 24. 8:37.

4 Vö. <http://www.youtube.com/watch?v=m2PCI2FVtr0>. A letöltés ideje: 2014. január 24. 8:42.

5 Vö. <http://www.youtube.com/watch?v=fyQxLkS7YSY>. A letöltés ideje: 2014. január 24. 8:57.

Vitéz László meg a mágus,
Játssza: György László
2011. R: Rumi László,
Puck Bábszínház, Kolozsvár

Vitéz László és a csodamalom.
Madzag Bábegyűttes

Gulyás Terka.
Játssza: Aracs Eszter.
R: Lénárt András, Aracs Eszter
Mikropódium Családi
Bábszínház

elnevezésű⁶, vagy a 2010. november 4-én megjelent, „Vitéz László és a csodamalom” címet viselő, egy öt éves forma kislíval.⁷

Az utolsó kettő és az elsőként említett néhány példa között esztétikai értelemben óriási a távolság, mégis mindnek helye van a számbavételnél, és levonható belőlük az a következtetés, hogy Vitéz László a kortárs magyar színházkultúra egyik legnépszerűbb hőse, aki jóval lekörözi a Bánk bánokat, a Csongorokat és Tündéket, Ádámokat és Évákat. S ha e közel két tucat példát egymás mellé helyezzük – feltételezve, hogy nem teljes a létszám, mert van, ami egyáltalán nem nyert internetes nyilvánosságot –, megdöbbentően változatos kép rajzolódik ki.

Van köztük néhány kőszínházi előadás, a többségük azonban a kőszínházi kereteken kívül jött létre, sőt olyanok is akadnak, mint a könyvtári vagy családi előadások, amelyek – noha megfelelnek a teatralitás legismertebb minimál definíciójának – egyáltalán nem színházi keretek között készültek. Vitéz László tehát nem csak az ehhez vagy ahhoz a színházhoz tartozó, itt vagy ott fellépő bábosok ügye, hanem közügy.

Vannak profi, nagyhírű bábosok által színre vittek – Pályi János vagy Kovács Géza a hazai szakma élvonalába tartoznak –, és vannak, mint Szabados Zoltán, kevésbé ismert, valamint ismeretlen vagy amatőr bábosok és az „utca gyermekei” által játszottak. Vitéz László tehát nem az elit színház, hanem a (korántsem pejoratív értelemben vett) népi, populáris kultúra része.

Vannak szóló előadások – ilyen „one-man-show” a Pályi és a Fekete Dávidé, de ilyen a Szabados Zoltáné is –, és vannak több közreműködővel zajló, mint a Cók-Mók három bábossal előadott verziója, vagy a Tündérvölgy Bábszínházé, amelyben négy bábos mozgat hat bábót.

Vannak, amelyek ma már „klasszikusnak” számítók, a Korngut-Kemény-család hagyatékát képező Vitéz László játékot visznek tovább – a többség *Az elátkozott malomra*, illetve *Az elásott kincse*re épít –, és vannak, amelyek újraírt, esetleg más mesékkel kombinált történetet adnak elő. Utóbbira példa az *Ördögverő jóbarátok*, továbbá a Tündérvölgy

Bábszínház előadása, kivitelben a *Süsü, a sárkányt* is megidéző király, királylány és udvarmester bábokkal, de a couleur locale-t kiaknázó egri *Törökvész vitéz* is. A „klasszikus” Vitéz László történetek megannyi elhajlásának és kombinációjának tüzetes szöveg- és előadás-dramaturgiai vizsgálata igen tanulságos lehetne, noha a kutatást, részint a szöveggönyvekhez (már ahol vannak), részint az előadásokhoz való hozzáférés miatt roppant nehéz feladat elé állítaná. Vannak művészileg megformált (Majoros Gyula, Boráros Szilárd stb. által tervezett) bábokkal, rendkívül igényes látványvilággal dolgozó produkciók, és vannak szedett-vedettnek tűnő, Vitéz László figuráját épp csak a piros ruha és sipka által megidéző, a kézműves vásárokon 1-2000 forintért árult posztóbábokkal dolgozók. Vannak országos hírűek, és több szakmai díjat nyertek, és vannak olyanok, amelyek teljességgel alatta maradnak minden hivatalosságnak, és még a szakmai köztudatba sem kerülnek be, ugyanakkor sport- és ifjúsági napok, vállalati rendezvények stb. műsorát színesítik. Vannak, amelyeket technikai követelményeik miatt főként színháztermekben játszanak, s vannak, amelyek feltűnnek utcán, udvaron, falunapon, valamely szabadtéri fesztiválon, sőt (a Tarkabarka Bábszínház előadásáról a hajdúszoboszlói Hungarospa honlapján található képek tanúsága szerint) aquaparkban is.

Az eddig számba vett produkciók mind a vásári bábjáték legnépszerűbb hazai alakja, Vitéz László köré épülnek, a vásári bábjáték szelleme és formái azonban számos más előadásban élnek tovább. Hogy csak a legismertebbeket említsük – s így is több mint egy tucatról van szó –: Bartha Tóni *Paprika Jancsijában*, Aracs Eszter *Gulyás Terkájában*, Kovács Géza *Vásárterében*, Pályi János *Órajátékában*, a MárkusSzínház *Laci királyfi*jában és jó néhány más előadásában, a Ládaflia Bábszínház (Néder Norbert) produkcióiban, a Ziráno Bábszínház *Pulcinella kertészkedik*, illetve *Pulcinella és a halál* című előadásában, Boka Gábor *János vitéz*ében, a Kereplő Családi Színház (Szívós Károly, Török Ágnes) *Ludas*

6 Vö. <http://www.youtube.com/watch?v=ulySyUQdulQ>. A letöltés ideje: 2014. január 24. 8:59.

7 Vö. <http://www.youtube.com/watch?v=0YoBPdC4UJw>. A letöltés ideje: 2014. január 24. 9:04.

Vitéz László és az elátkozott malom. Cók-Mók Bábszínház, Bátyú (Kárpátalja)

Vitéz László és a malom szelleme, 2013. Orgoványi drámacsoport

Írta: Csiki Mária és Magyar Hölgyek
Június 9-én, pénteken, este 7 óráig
„Vitéz László és az elátkozott malom szelleme”
a MÁRKÓCSEVÉLYI MÁGUSZÍNHÁZBAN
 2013. június 9-én, pénteken, este 7 óráig
 Bátyú, Kárpátalja
 Teljesítmény: 1000 Ft

Június 9-én
Vitéz László és az elátkozott malom szelleme

Írta: Csiki Mária és Magyar Hölgyek
Június 9-én, pénteken, este 7 óráig
„Vitéz László és az elátkozott malom szelleme”
 a MÁRKÓCSEVÉLYI MÁGUSZÍNHÁZBAN
 2013. június 9-én, pénteken, este 7 óráig
 Bátyú, Kárpátalja
 Teljesítmény: 1000 Ft

Írta: Csiki Mária és Magyar Hölgyek
Június 9-én, pénteken, este 7 óráig
„Vitéz László és az elátkozott malom szelleme”
 a MÁRKÓCSEVÉLYI MÁGUSZÍNHÁZBAN
 2013. június 9-én, pénteken, este 7 óráig
 Bátyú, Kárpátalja
 Teljesítmény: 1000 Ft

**5200 Szt. István utca, 11. emelet
 1000 Pécs, Magyar Hölgyek és Csiki Mária
 Tel: 06-76-520000**

**Magyar Hölgyek és Csiki Mária
 5200 Szt. István utca, 11. emelet
 1000 Pécs, Magyar Hölgyek és Csiki Mária**

Vitéz László, 2013. Vancouver, Magyar Ház

Matyijában, Fabók Mancsi Bábszínházában, a (Schneider Jankó által bábozott) *Batu-tá kalandjaiban* és a Langeléta Garabonciások műsoraiban.⁸ Lényegző már pusztán ez a számosság is, még inkább pedig az a fineszesség, amellyel az alkotók a mához próbálják igazítani a tekintélyes múlttal rendelkező formákat. Nem a pusztá hagyomány-örzést tekintve feladatuknak, hanem azt, ami a vásári bábosok feladata mindig is volt, és amit Kemény Henrik a nagyapja kapcsán is többször említett: körülnézni, „beleszabolni a levegőbe”, aztán a közönséggel kapcsolatba lépve, az őket érintő témákkal-problémákkal foglalkozni. E témáknak-problémáknak nyilván több rétege van: az archaikustól, a napi tudatosság szintjén alig jelentkezőtől kezdve (mint a búza és az élet közötti párhuzam *Az elátkozott malomban*⁹), az aktuális társadalmi-politikai rétegeig. Nem kevés különbség van a megidézett játékok között a tekintetben, hogy ezeket a rétegeket mennyire hozzák mozgásba, főként az aktualitás rétegeit. Vannak, akik utalások, kiszólások, inkább a felnőtt nézőkkel való összekacsintások révén építik be, s vannak, akik az előadás-dramaturgia részévé teszik. Ugyanakkor nincs olyan törekvés, amely teljességgel a mai médiakultúrához igazítaná a hagyományt. Fekete Dávid egyelőre csak nyilatkozta, hogy tervez „egy produkciót *Vitéz László a világ végén* címmel, amelyben hősünk zombikat, terminátorokat és ufókat fog csépelni”¹⁰, Vitéz László alakja azonban oly mértékben még nem szakadt ki a hagyományos keretek közül, hogy ennyire mai, sőt futurisztikus kontextusba is átláthatóan tűnjön. Ezzel függ össze, hogy minden humora, vérbő komikuma ellenére Vitéz László nem vált a szatíra olyan eszközévé, mint például Punch. A neves angol bábfigura efféle felhasználását jól példázza, hogy Glyn

Edwards és Martin Bridle, két ismert Punch & Judy professzor 2004-ben, a londoni Little Angel Theatre felkérésére *Punch and Judy Episode II: Attack of the Clowns* címmel készített egy olyan előadást, amelyben Osama bin Laden is szerepelt, Punch ámokfutásának áldozatává válva. (Mindennek persze megvannak a történelmi előzményei: Punch mindig is szívesen bánt el aktuálpolitikai személyiségekkel: Percy Press második világháború alatti előadásában például Hitlert is felakasztotta.) De ha beütjük a Google képkeresőjébe Punch nevét, csakhamar találkozunk olyan fotókkal is, amelyeken George Bush vagy épp Gordon Ramsay bábalakjával együtt tűnik fel. Ám, amikor a 2010-es Pécsi Nemzetközi Felnőttbáb Fesztivál megnyitóján Vitéz László óriásbábjá Páva Zsolt polgármestertől veszi át Pécs városának kulcsait – aki óriásbábként is megjelenítésre került –, mégsem ugyanaz, mintha jól el is agyabugyalná, mint Punch tette mondjuk Tony Blairrel.

2012 nyarán, amikor Punch születésének 350. évfordulóját ünnepelte a világ, a Gold TV leadott egy aktualizált változatot *Punch and Judy Rebooted* címmel, amelyben feltűnt Harry herceg és Boris Johnson (a londoni polgármester) is: előbbi királyi szuperhősként, utóbbi a rendőr jelmezében. E verzióban nem a feleségét és a gyerekeit csépelte Punch, és az ördög sem jelent meg, hanem „alakoskodó” közéleti személyiségek baját látta el. Mindehhez hozzátartozik, hogy előzetesen kétezer nézőt kérdezett meg a csatoma, akiknek negyven százaléka tabunak nyilvánította a családi erőszakot, s ezért ki is írták a show-ból: hiányzott a megszokott ráülés a gyerekre, vagy a kihajtása az ablakon. (A csatoma csupán annyi frivolitást engedett meg, hogy Punchot azon kapják: megpróbálja eladni a csecsemőt egy meg nem nevezett popsztárnak.) Pedig a Punch & Judy játékot átható családi erőszak túlélte még

8 Átfogó képet adnak ezek egy részéről az *Art Limes* 2008/5. számában megjelent írások.

9 Vö. „Ugyanis a Vitéz László-darab tulajdonképpen a misztériumjátékok, a rítusok jegyeit hordozza magán, hisz a lényege nem más, mint küzdelem a magad ördögeivel, a halállal. A *Csodamalomban* például a búzáról van szó, ami a magyar nyelvben az életet jelenti. Az a tét, hogy meg tudod-e örölni, vagy nem tudod megörölni.” Nagy Viktória: „Sose halunk meg”. Beszélgetés Pályi Jánossal. *Art Limes*. 2008/5. 40.

10 Elvégre szerinte „változik a világ, változnak a gyerekek! Bár Vitéz László figurája évszázadok óta bevált recept, a palacsintasütő és a török sokszor már nem elég a jó előadáshoz.” Vitéz László ufókat csépel. *Heves Megyei Tükör*. 6. sz. <http://www.hevesmegye.hu/hu/heves-megyei-tuekoer/1383-vitez-laszlo-ufokat-csepel>. A letöltés ideje: 2014. január 24. 8:21.

a viktoriánus kort is – jöllehet morális példázat részé-
ként: a patriarchális családmodellben egyébként
szentesített erőszak szélsőséges formáját szemléltetve
didaktikus jelleggel.¹¹ Nem véletlenül kavart vitát
(a Gold TV igazgatóját idézve) az „értéktörzésnek” ez
a módja.¹² A tradíció védelmezői (még Glyn Edwards is)
kifogásolták a modern témákat és alakokat, az *Uborka*
felé hajó élcelődést, azt hangsúlyozván, hogy ily módon
elvész a játéknak az az enyhén „retró jellege”, amely
a 20. század folyamán mind régebbre, a brit kultúra
mitizált aranykorára emlékeztette a nézőket, s amely
nosztalgikus íz fontos része a Punch & Judy showknak.¹³
S ahogy Vitéz László nálunk nem vált a politikai szatíra
efféle szócsövénév, nem vált olyan infantilis alakká sem,
mint német testvére, Kaspar/Kasperle. A Tündérvölgy
Bábszínház *Az utolsó kincsében* ugyan kacsingat
efelé, az előadások többségében nem a Grimmes
meseszövé és szereplő-dramaturgia a meghatározó.
Vitéz László tehát (jelenleg még) jórészt a Kemény
Henrik által átörökölt játékhagyomány vonzáskörzeté-
ben, attól teljesen el nem szakadva foglal helyet
a kulturális emlékezetben, jöllehet nem egyetlen és
nem is csupán színházi formában. Elvégre nem
feledkezhetünk meg arról sem, hogy a Kemény Henrik
bábjából nyílt kiállítások rendre felbukkannak az
ország egyes pontjain – még polgármesteri hivatalok
folyosójának tárlóiban is.¹⁴ Hogy poszthumusz ugyan,
de 2012-ben megjelent Kemény Henrik memoárja
(*Életem a bábjáték, bölcsőtől a sírig*), amellyel elindult
a Kemény-kötés sorozat. Hogy a vásári bábjátszással
bábos számaiban folyamatosan foglalkozik az *Art*
Limes folyóirat. Hogy a DVD-eket is forgalmazó

könyvesboltok, elektronikai szaküzletek, hipermarketek
polcain rendszeresen találkozunk a Kemény Henrik
által bábozott Vitéz László-előadások felvételeivel.
Hogy vannak a maihoz hasonló szimpóziumok,
ülésszakok: három hónapja (2013. október végén)
például *Vitéz László zászlaja alatt* címmel rendeztek
konferenciát Komlón a bábjátékkal való művészeti
nevelés témáját körüljárva, amelyen Pályi János és
Pilári Gábor (MárkusZínház) is részt vettek. Hogy Vitéz
László a kortárs magyar irodalomnak is újra és újra
felbukkanó alakja, mindhárom műnemben. Borbély
Szilárd 2011-ben (Kemény Henrik emlékére) verset írt
Vitéz László dala címmel, az újvidéki Híd Körhöz
tartozó Fekete I. Alfonz két elbeszélést közölt *Vitéz*
László farsangol (Irodalmi Szemle, 2013. február),
valamint *Vitéz László és az ördög három arany*
zápfoga (Híd, 2012. június-július) címmel, Toepler
Zoltán pedig három rövid jelenetet írt *Vitéz László és*
az Isten, Vitéz László prédikál, illetve *Styx és ünnep*
címmel, amelyek az *Európai kulturális füzetek* 19.
számában jelentek meg 2005-ben.

Ha ezeket is figyelembe vesszük, még inkább
érzékkelhető Vitéz László (és a vásári bábjáték)
emlékített elevensége, amely – ha végigtekintünk
hősünk európai „testvéreinek” mai helyzetén –
leginkább azzal rokonítható, ahogyan Punch jelen
van a mai angol nyelvű világban/kultúrában.¹⁵ Vannak
persze lényeges és tanulságos különbségek:
Punch ma is feltűnik a londoni köztereken és a ten-
gerpart fővenyén felállított bódékban, korántsem
fizető, hanem „kalapolós” előadásokban. Ezzel
szemben nálunk (a szervezők) meghívják és kifizetik

11 Vö. Rosalind Crone: Mr and Mrs Punch in Nineteenth-Century England. *The Historical Journal*. No. 49. 2006/4. 1055-1082. Továbbá
uő: *Violent Victorians: Popular Entertainment in Nineteenth-Century London*. Manchester, Manchester University Press, 2012.

12 Vö. „Gold defended the new show and general manager Steve North said: »Punch and Judy are quintessentially British
and a hugely important part of our culture. This project is all about preserving that culture and introducing it to a new
generation.« He insisted: »This is not a politically correct makeover. The new show is just as anarchic and funny as it
has always been, it's simply a modern day version with modern day themes that we can all relate to.«” Martin Shaw:
Outrage over Punch and Judy modern makeover for 350th anniversary. [http://www.examiner.co.uk/news/west-yorkshire-
news/outrage-over-punch-judy-modern-4945605](http://www.examiner.co.uk/news/west-yorkshire-news/outrage-over-punch-judy-modern-4945605). A letöltés ideje: 2014. január 24. 10:44.

13 Vö. Linda Rodríguez McRobbie: Are Punch and Judy Shows Finally Outdated? For a wife-beating, baby-squashing scofflaw,
Mr. Punch has done pretty well for himself. [http://www.smithsonianmag.com/arts-culture/are-punch-and-judy-shows-
finally-outdated-10599519/?page=3](http://www.smithsonianmag.com/arts-culture/are-punch-and-judy-shows-
finally-outdated-10599519/?page=3). A letöltés ideje: 2014. január 24. 10:45.

14 2013. október 1-jén *Vitéz László és az ördögök* címmel nyílt meg az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet
kiállítása Budapesten, a XII. Kerületi Polgármesteri Hivatal folyosógalériáján.

15 Vagy ahogyan Pulcinella jelen van a mai olasz, illetve Káspárek a mai szlovák kultúrában. Akad ellenpélda is: Vasilache
alig tapasztalható jelenléte a mai román kultúrában.

Vitéz László és az ördögök. Fabula Bábszínház

azokat a vásári bábjátékos előadásokat is, amelyeket ingyen élvezhetnek a nézők. A hazai továbbélésnek tehát nem része a spontán paravánállítás és játszás annyira, amennyit a nézők összeadnak.

Angliában két társaság is működik: a Punch and Judy Fellowship, amelyet még Percy Press II. alapított 1980-ban, s amely saját – *The Swazzle* (Pipetta) címet viselő – lappal is rendelkezik, továbbá a College of Punch and Judy Professors. Nálunk ehhez hasonló tömörülés egyelőre nem jött létre, amelynek oka minden bizonnyal a (vér szerinti) utód nélkül meghalt Kemény Henrik zárkózottságában és a hazai bábos szakma iránta érzett nagyfokú tiszteletében keresendő. Nem véletlen, hogy csak az elmúlt egy-másfél évtizedben, Kemény Henrik fellépéseinek ritkábbá válásával egy időben kezdtek megszorodni a Vitéz László-játékok, és a vásári bábjáték terepén érzékelhető pezsgésről is igazán a 2000-es évek elejétől beszélhetünk.

Amíg Angliában számos ismert Punch & Judy bábos dolgozik, addig nálunk Vitéz László figurája Kemény Henrik nevével forrt össze. Manapság egyre többen húzzák a kezükre Vitéz László bábját, de Pályi Jánoson kívül nem igazán vált eddig senkinek a bábos specialitásává. Az angolszász helyzethez kínál adalékot az a tény, hogy amikor 1999-ben Seattle-ben nagyszabású Punch and Judy fesztivált rendeztek, a Punchline elnevezésű adatbázisban regisztrált összes olyan bábos nevét

felírták egy hosszú szövegre, akik a 19-20. század során Punch & Judy bábozással foglalkoztak Észak-Amerikában. A szöveg végül több mint tizenkét méter hosszú lett.

Angliában léteznek kereskedelmi forgalomba hozott Punch & Judy bábok, a skála pedig roppant széles: a tömegesen gyártott, fröccsöntött fejú figuráktól a Punch & Judy professzorok által saját kezűleg faragott (és az interneten is megrendelhető) darabokig terjed. Nálunk egyetlen kesztyűsbáb webáruházban találkoztam Vitéz László (esztétikailag minősíthetetlen) posztóbábjával 1800 forintért¹⁶, egy másik weboldalon pedig Vitéz László (a kép alapján igencsak túlárzott) ujjbábjával 4900 forintért.¹⁷ Am olyan fórummal is, ahol egy szülő Vitéz László bábót keresett az érte lelkesedő gyermeke számára, és nem tudtak neki ajánlani.

Angliában forgalomban vannak kézikönyvek, amelyek a tanítást szolgálják: ilyen Glyn Edwards két munkája (*Successful Punch and Judy* és *The Art of Punch and Judy*), szerzőjük pedig oktatást is vállal a kezdő szinttől a profiig. Nálunk nincs ezekhez hasonló könyv, és egyéni vagy csoportos tanfolyamot sem indít senki, a Színház- és Filmművészeti Egyetem bábszínész képzésében azonban 2014 tavaszán önálló kurzust kapott a vásári bábjáték Ács Norbert (elméleti) és Schneider Jankó (gyakorlati) irányításával.

Minden május második vasárnapján a londoni St Paul's Church kertjében megünneplik Punch

16 Vö. http://kesztyubab.boltaneten.hu/kinalat/1_kesztyubab/8_vitez_laszlo. A letöltés ideje: 2014. január 24. 11:32.

17 Vö. <http://manufaktor.hu/magyar/rapidcart-3/index.html>. A letöltés ideje: 2014. január 24. 11:33.

Kemény Henrik és bábjai, 1974.

„születésnapját” a szerte a világból Angliába sereglett bábosok és hívek. Van tehát egy neki szentelt nap (egy emléknap) – a mi ilyen jellegű, mai összejevitelünk Kemény Henrik emlékét idézi –, a Covent Garden negyedben álló templom falán pedig emléktábla hirdeti, hogy 1662-ben e hely közelében adtak először Punch & Judy játékot a szigetországbán. Magyarországon nincs emléknapja Vitéz Lászlónak, amely akár egy éves seregszemlére is alkalmat adhatna. A Vojtina Bábszínház tartott ugyan néhány alkalommal Mutatványos Napot Debrecenben, amíg Kemény Henrik élt, de a halála óta nem, és a Kovács Géza által elgondolt Piros Sipkások Fesztiválja is egyelőre terveként létezik csupán.

2006-ban az angol kulturális minisztérium a Punch & Judy showt az angolság tizenkét ikonja közé választotta, éppoly „anglikumként” ismerve el, mint amilyen az ötórás tea vagy a piros emeletes busz. Nálunk egyelőre nem vetődött fel, hogy Vitéz László a szaporodó számú hungarikum közé kerüljön, talán mert senki sem lobbizott érte úgy, mint mondjuk a karcagi birkapörköltért.

Amikor 2012-ben Punch 350. születésnapját ünnepelte a fél világ, a Victoria & Albert Museum of Childhood féléves kiállítással tisztelgett előtte. De e téren a törököket is lehetne említeni: 2007-ben Bursában – épületének hangulatosságát tekintve a Bóbita Bábszínház új pécsi otthonát tudatunkba idéző – Karagöz Múzeum nyílt, Karagöznek és Hacivatnak pedig ember nagyságú szobra áll Isztambul Buyükcükmece negyedében. Nem valamelyik bábosának van tehát múzeuma és szobra, hanem a bábalaknak. Itt említendő, hogy Kemény Henrik a Kossuth-díjával kapott pénzjutalmat egy múzeumba szánta, amely a családi hagyatékot méltó módon tenné közszemlére. Sok éve tartó tervezés és szervezés – elsősorban pedig Láposi Terka, a Korngut-Kemény Alapítvány elnöke általi közbenjárás – után ma sem látszik annak lehetősége, hogy Heni bácsinak ez az álma megvalósuljon.

S ha már Karagözt említettem, ő egy ismert bábos (Emin Senyer) jóvoltából roppant informatív honlappal bír török, angol és német nyelven (www.karagoz.net), részletes betekintést

kínálva a török árnyjáték történetébe, alakjaiba, szcenáriumainak leírásába, bibliográfiával és megannyi képpel.

Amikor 1989. augusztus 20-án a Népligetben felavatták az újjáépített Kemény Bábszínházat, Kerényi Ferenc színháztörténész nagy lelkesedéssel arról beszélt, hogy Vitéz László mindent túlél. Noha a Bódé nem tudott a mutatványosság olyan színtervévé válni, mint az államosítás előtt volt, Heni bácsi halála előtt két hónappal pedig le is égett, s negyed század elteltével ma már sem a színház, sem a színházi ember, sem a színháztörténész nincs velünk, mégis hasonló örömmek adhatunk hangot. A fenti helyzetjelentés csupán arra szolgált, hogy lássuk: a bábjátzsás szóba kerülésekor megszokott búsongásaink ellenére semmi okunk aggódni Vitéz Lászlóért és a vásári bábjátékért. A színházi továbbéltetésen kívül azonban – amely kétségkívül a legfontosabb – számos olyan dolog van, amely révén még inkább jelentős részévé lennének tehető a kortárs kulturális emlékezetnek.

Kemény Henrik és bábjai

Kemény Henrik emléktáblája a Kollibri Színház falán. Ifj. Palkó József alkotása

THE DOMESTIC AND INTERNATIONAL SITUATION OF FAIRGROUND PUPPETRY

Fairground puppetry still exists and is not in danger of dying out, even though the markets have closed down, or their original form has been completely changed. Henrik Kemény, the “Last of the Mohicans” of market puppetry, died just over two years ago, and his death meant the end of a family tradition more than a century old. Nevertheless, market puppetry, of which he had become the living symbol and personal representative during his long life, is alive and well. It is thriving more vigorously than at any time in the last six decades. This paper was presented on Henrik Kemény Memorial Day, along with the performances of two puppet plays. The Mesebolt („Tale’s”) Puppet Theatre presented *Vitéz László (Brave László — Buried Treasure)*, and the Vojtina Puppet Theatre performed *The Adventures of Batu-ta*, both of which bring the tradition of market puppetry into the setting of brick and mortar theatres. If we count how many different *Vitéz László* productions there have been in the past few years, there are at least twenty. The author discusses contemporary puppeteers, primarily János Pályi and Géza Kovács. He also analyzes performances according to their genre and characteristics: solo performances, classical forms, re-writes, productions with specially designed puppets, and pieces rewritten with other characters from Paprika Jancsi („Pepper Jack”) to Gulyás Terka.

The artists he discusses have not only undertaken the task of preserving this tradition, but of adapting forms and plays that had great significance in the past so that they resonate with the concerns that affect audiences today. In this way, *Vitéz László* may take its place in our continuing cultural memory, while never breaking away completely from the tradition passed on by Henrik Kemény. Of *VitézLászló*’s European “siblings” today, it is Punch in the Anglo-Saxon cultural world who most closely parallels our hero’s vitality in market puppetry tradition. Of course, there are essential and instructive differences: despite humor and full-blooded comic antics, Punch’s satire is much more instrument to his character. Nor has *Vitéz László* become as infantile a figure as his German brother, Kaspar/Kasperle. Finally, the author examines how various figures in these plays have been depicted differently in the professional literature, in educational programs and at festivals, and how all these elements have helped the tradition of market puppetry to survive.